

ÇEPNİ

anlaşılacağı üzere Çepniler Anadolu'daki Türk yerleşmesinde en önemli rolü oynamış boylardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 327-335; a.m.f., *Çepniler*, İstanbul 1993; a.m.f., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, X (1952), s. 441-453; a.m.f., "Çepni", *Eİ²* (İng.), II, 20.

FARUK SÜMER

ÇERH

(bk. ÇARH).

ÇERİBAŞI

Osmanlı Devleti'nde müsellemlerin, timarlı sipahilerin, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fâtihân, voynuk ve akıncı gibi eyalet askeri statüsündeki kuruluşların zâbitlerinden birisine verilen ad.

XV. yüzyıl kaynaklarında başbuğ, serdar, serasker, sipehsâlâr, sipehbed, sipehdâr, serheng ve çeribeyi olarak da geçen bu tabir çeribaşı şeklinde Memlükler'de, çerici, çericiyân olarak da Dulka-diroğulları'nda kullanılmıştır; Osmanlılar'a da bunlardan geçmiş olmalıdır (Barkan, *Kanunlar*, s. 124). Daha küçük rütbeli zâbitlere "çeri sürücüsü" denirdi. Bunun başlıca görevi, emrindeki askerleri bir yerden başka bir yere götürmekti. Timar* tasarruf eden çeri sürücülerini yükselerek çeribaşı olabiliyorlardı.

Müsellemler Çeribaşısı. Osmanlı Devleti'nin ilk teşkilâtı askerî birlikleri, Orhan Bey zamanında kurulan yaya ve müsellemlerdir. Çeribaşının yayalardaki muadil zâbiti yayabaşıdır. Orhan Bey zamanında ilk askerî teşkilât kurulurken her nahiyenin timarları bir çeribaşının idaresine verilmiş, çeribaşılar da sancak beyine bağlanmıştır. Müsellemler sancaklarında bir araya toplanması uygun olan nahiyeler gruplandırılarak bir çeribaşının idaresine verilebilirdi (BA, *TD*, nr. 247, s. 139, 230). Çeribaşı tayini beylerbeyi beratıyla yapılırdı. Bu makam bazan aile fertleri arasında el değiştirebilirdi. Çok defa timarının bulunduğu yerde ikamet eden çeribaşı bazan uzak bir yerde de oturabilirdi. Meselâ Sultanönü sancağının çeribaşısı Eskişehir'de otururdu. Yetki ve sorumluluğu yayabaşılardan daha geniş olan müsellemler çeribaşılarının yardımcıları da olurdu (BA, *TD*, nr. 112, s. 70, 72). Bu yardımcıları hizmetleri karşılığında çeribaşının gelirinden pay alırlardı.

XVI. yüzyıl sonlarında piyadelerle birlikte müsellemler teşkilâtı da kaldırılarak müsellemlerin reâyâ* yazılmaları çeribaşılarının huzurunda yapılmıştır.

Sipahi Çeribaşısı. Osmanlı kuvvetlerinin asıl kalabalık kısmını oluşturan timarlı sipahilerin en büyük kumandanı beylerbeyidir. Onun altında sancak beyi, alay beyi ve çeribaşılar vardı. Çeribaşılar sancağın bir nahiyelik bölgesinin âmiridirler. Cebelü denilen atlı askerlerle doğrudan münasebet halinde olan sipahi çeribaşılarının başlıca görevi huzarda bulunduğu yerin güvenliğini sağlamak, sefer zamanında gerekli askerleri çıkarmak ve bunları emrindeki çeri sürücülerini vasıtasıyla istenilen yere göndermek, savaştan sonra da gerekli muafiyetleri tahsil etmektir. Hazar zamanında sancak beylerinin emrinde sayılmayan ve nisbeten bağımsız olan çeribaşılara pek müdahale edilmezdi. Meselâ sancak beyinin bölgesinde bir suç işlese suçluyu çeribaşı yakalardı. Hafif suçların cezasını çeribaşı verir, ancak katil vb. ağır suçların cezalarına sancak beyi karışırdı. Bununla birlikte her türlü ceza yalnız kadı tarafından takdir edilebilirdi (Barkan, *Kanunlar*, s. 265-268). Çeribaşılar çok defa timar, bazan da zeâmet* tasarruf ederler ve topraklarının bulunduğu yerde otururlardı (Ayn Ali, s. 70). Sancak beyi, alay beyi, subaşı ve çeri sürücüsü gibi serbest timar tasarruf eden çeribaşılar bölgeleri içindeki arazi sahiplerinden resim*, müsellemlerin koyun resmiyle bâd-ı hevâ*larından hisse alırlardı. Aynı şekilde timarlarında olan haymanaların (göçebe) resimleri de çeribaşılara aitti. Sefer olsun olmasın subaşılar gibi çeribaşılardan da yamak*larından belli gelirleri vardı. Çeribaşı timar gelirlerinin bazısından sancak beyleri de pay alırdı. Meselâ cürüm ve arûs resimlerinin yarısı kendilerinin, diğer yarısı ise sancak beylerininindi. 1557'de Harput sancağı çeribaşısı 7200 akçelik timara tasarruf ediyordu. Bu gelir 1566'da 8000 akçeye yükselmiştir.

Çingene Çeribaşısı. XVI. yüzyıl başlarından itibaren Rumeli'deki çingeneler askerî maksatlar için bir statüye bağlanmıştır. Merkezi Kırkkilise olan ve Eskihi-sâr-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-ili, İncüğöz, Gümülçine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu dolaylarını içine alan bir çingene livâsı ihdas edilmiş ve çingeneler daha önce kurulan müsellemler teşkilâtına sokulmuşlardır. Tahrir defterle-

rinde bunların statüleri "Kânûn-ı Seraskerân-ı Livâ-yi Çingene" veya "Kânunnâme-i Kibtiyân-ı Vilâyet-i Rumeli" (Barkan, *Kanunlar*, s. 243-244, 249-250) başlıkları altında tesbit edilmiştir. Müsellemler teşkilâtındaki çeribaşı bu livâda da mevcuttu. Müsellemler ve sipahi çeribaşısı ile aynı hak ve yetkilere sahip olan ve kanunnâmelerde çok defa "seraskerân" olarak geçen çingene livâsı çeribaşılar çingenelerden tayin edilmezdi. Bunların hepsi timarlı sipahi sınıfına mensup beyzade veya sipahizadedir. Timarları livânın çeşitli bölgelerine dağılmış halde olup başlıca görevleri çingene müsellemlerinin sevkini yapmaktır. Gelir kaynakları da hemen hemen aynıydı. Tasarruf ettikleri serbest timar dahilindeki göçebelere resm-i haymana ile bâd-ı hevâ denilen yâve, kaçkun vb. vergilerden başka cürüm, cinayet ve gerdek resminin yarısı da bunlarındı. 1541 tarihli çingene livâsı kanununa göre çeribaşı timarında olup çiftçilik yapan yörük, müsellemler, canbazân ve tatarlar çeribaşıya 12 akçe, reâyâdan sayılan yağcı ve küreci taifeleri ise 22 akçe çift resmi veriyorlardı. III. Murad devrinden itibaren diğer kuruluşlar gibi çingene teşkilâtı da bozulmuş, devlet ricâlinin yolsuzlukları yüzünden sipahi timarları çingene ileri gelenlerine verilmeye başlanmıştır (Selânikî, II, 471). XVII. yüzyılda yaya ve müsellemler gibi çingene müsellemleri de mukâtaa*ya bağlanmışsa da (Ayn Ali, s. 45) Rumeli çingeneleri durumlarını muhafaza etmişler, çeribaşılık da varlığını korumuştur.

Yörük ve Tatar Çeribaşısı. Yörük defterlerinde seraskerân, yörük kanunnâmelerinde ise çeribaşı olarak geçen bu zâbitlerin başlıca görevi emrindeki yörük müsellemlerini sefere göndermekti. Bunlar sipahi çeribaşısı ile aynı hak ve yetkilere sahipti. Yörük çeribaşıları genellikle yörük taifesinden tayin edilirdi. Fakat maiyetindeki eşkinici ve yamaklar gibi bunlar arasında da dışarıdan gelen, kanunnâmelerdeki ifadesiyle "yörüğe halt olan" ve ihtida edenler bulunabilirdi. Belgelerdeki "veled-i Abdullah" kaydından bu anlaşılmaktadır. Yörük kanunnâmelerinde serasker bile olsalar bunların "cinslerinden çıkamayacakları", yani eşkinici ve yamaklıktan kurtulamayacakları belirtilmektedir. Bu kayıttan, yörük teşkilâtının zaafa uğramaması için eşkinici ve yamakların seraskerliğe geçmelerinin pek uygun görülmediği, bu vazifeye daha ziyade diğer berat sahip-

lerinin getirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yörük defterlerinde Kurt, Saltuk, Gökmen, Kulkal vb. göçebe Türkler'e has isimlere rastlanması birçoğunun çeribaşı olduğunun açık delilidir. XVII. yüzyıl sonlarında bir yörük çeribaşısının tayini, yörük tahrircisinin lüzum görmesi, teklif ve inhası ile ilgili kişinin "ibtidâ mahlûl olacak zeâmet ve timarın çeribaşılık şartıyla kendisine tevçihî" yolundaki dilekçesi üzerine merkezden yapılmış ve durumdan bölge alay beyine bilgi verilmiştir (Gökbilgin, s. 62). Bundan, yörük çeribaşılarının daha önceleri de aynı şekilde tayin edilmiş olabileceği sonucu çıkarılabilir. Sipahi taifesinden oldukları için yörük çeribaşılıkları da gerek barış gerekse sefer zamanlarında maiyetindeki yamaklardan resim alırlardı. Rumeli'nin belli bölgelerine dağılmış olan yörükler yoğun olarak buldukları yerin adıyla anılırlardı.

Yörük çeribaşılarının sayısı başlangıçta fazla değilken XVI. yüzyıl sonlarından itibaren artmıştır. Meselâ Naldöken yörüklerinin çeribaşı sayısı beş iken bu rakam 1585'te ona, sekiz yıl sonra yirmiyeye, 1602'de ise kırk ikiye çıkmış, fakat 1609'da on altıya düşmüştür (Gökbilgin, s. 62). Bu durumda çeribaşı bölgeleri de zamana ve ihtiyaca göre bölünüp değiştirilmiştir. Çeribaşı sayısı arttıkça saha küçültülmüş, teşkilât bozuldukça ortadan kalkmıştır. Yörük defterlerinde çeribaşılıkların ikamet ettiği yerler de kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan, çoğunun eşkin ve yamaklarının oturduğu köylerde kalmakla birlikte içlerinde kasabalarda oturanların da bulunduğu, hatta bazı çeribaşılıkların sorumlu oldukları bölgeden oldukça uzak yerlerde oturdukları anlaşılmaktadır. Yörük çeribaşılarının emrine verilen yamakların sayısı bölgelerine göre değişirdi. Meselâ 1602'de Silistre ve yöresindeki çeribaşılıkların 111 yamağı varken Tekfurgölü ve Hırsova'daki çeribaşılıkların her birinin sadece on sekizer yamağı mevcuttu. Yine aynı tarihte Filibe'de bir çeribaşıya yetmiş dokuz, diğer birine ise yirmi altı yamak yazılmıştır. Bu farklılığın, beratlarında kayıtlı timar geliri miktarlarından kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Kanunnâmelerde çeribaşılıkların maiyetindeki yamakların evli olanlarından her yıl elliser, bekârlarından yirmi beşer akçe alacağı kaydedilmiştir. Fakat bu ifadeden aynı sayıda yamağa sahip çeribaşılıkların her zaman aynı miktarda para alacağı anlaşılmamalıdır. Nitekim 1566'da Filibe ve

yöresindeki bir çeribaşı 105 yamağından 5000 akçe alırken Niğbolu ve Şumnu bölgesinden diğer bir çeribaşı 1585'te 100 yamaktan 2665 akçe almaktaydı. Eskizağra bölgesinden bir çeribaşı 1543'te doksan bir yamağından 4500, Edirne yöresine ait diğer biri 1585'te aynı sayıdaki yamaktan 2675, Dobruca'daki biri 50 yamaktan 1500, Eskizağra'da aynı tarihte bir başka çeribaşı aynı sayıdaki yamaktan 2250 akçe alıyordu. Çeribaşılıkların gelirleri kaydedilen bu resimleri sefere gitsin gitmesin her yıl tahsil ederlerdi. Ancak XVII. yüzyıl sonlarından itibaren bu usulün değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1609'da çeribaşılıklar toplanan meblağdan sefere gittikleri zaman dörder bin, gitmedikleri vakit ikişer bin akçe almışlardır. Bu usulün sadece o sırada mı uygulandığı ve daha sonra da devam edip etmediği belli değildir.

Tanrıdağı (Karagöz) yörüklerinin de çeribaşı sayısı gittikçe artmış, buna bağlı olarak çeribaşılık bölgeleri de çoğalmıştır. Meselâ 1543'te altı bölgede on çeribaşı vardı. En fazla yamağı olan çeribaşı Gümülcine'de idi ve bu çeribaşı tek başına bölgeden sorumluydu; 155 yamağından yılda 7020 akçe geliri vardı. Otuz yamağıyla en az yamağa sahip çeribaşının geliri ise 150 akçeydi. XVI. yüzyıl sonlarında on beş bölgeye ayrılan ve 16.855 kişiden ibaret olan Karagöz yörüklerinin çeribaşı adedi kırk yedi idi. Gümülcine, Yenice-i Karasu ve Varna gibi yörüklerin yoğun olarak bulunduğu yerlerin her birinde üçer dörder çeribaşı bulunurken yörüklerin seyrek olduğu yerlerde bu sayı azalmıştır. Tanrıdağı yörük çeribaşılarının yamaklarından aldığı yıllık vergi gelirleri de Naldöken yörüklerinininkiler gibi farklıdır. Fakat XVII. yüzyılda mevcut ne olursa olsun burada da gelirin 4000 akçe ile sabitleştiği görülmektedir. Bundan da artık nöbetli eşkincilerin herhangi bir hizmete gönderilmesine değil, öncekinin iki misli olmak ve eşkincilerden de alınmak üzere her ocağın 4000 akçe tahsiline önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu uygulama da yörük teşkilâtının bozulduğunu ve ıslaha ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Rumeli yörüklerinin en fazla buldukları yer Selânik ve çevresidir. Bu bölge yörüklerinin çeribaşı sayısı dokuz yerde on üç tanedir. İlk iki yörük taifesine göre bu fazlalığın sebebi ocağın adedinin çokluğundandır (Gökbilgin, s. 78). Oldukça seyrek şekilde Üsküp ve İştîp arasında dağılmış olarak yaşayan Ofcabolu yö-

rüklerinin seksen sekiz ocağına bir çeribaşı tayin edilmiştir. Hatta birbirinden uzak ve yörüklerin tek tük olarak bulunduğu dokuz ocağın için çeribaşı tahsisine lüzum bile görülmemiştir. Aynı şekilde sayı bakımından az olan Vize ve Doğu Trakya bölgesindeki yörüklerin çeribaşı adedi ise başlangıçta dördtü. Sonradan bunların da sayısı artmıştır. Rumeli'nin önemli yörük grubunu oluşturan ve Filibe müstesna Karadeniz sahili boyunca 250 kilometrelik bir alanda yerleşen Kocacık tatar ve yörüklerinin de başlangıçta dört çeribaşısı varken bu sayı zamanla on dokuza çıkmıştır.

Müsellem statüsünde olan Anadolu'daki ellici yörükler de ocaklar halinde teşkilâtlanmıştır. Meselâ Manisa yörükleri kırk sekiz ocağa ayrılmıştı. Bunlar da hizmet zamanında çeribaşılıkları idaresinde sevkedilirlerdi. Yörüklerle yaklaşık aynı statüde olan ve Rumeli'de bulunan tatarlar da çeribaşılıkların idaresindeydiler. Kocacık tatarları gibi çok defa dahil olduğu yörük grubunun çeribaşısına bağlı olan tatarlardan, daha kalabalık olarak buldukları Yanbolu taraflarında ayrı çeribaşılıklar da tayin edilmiştir.

Evlâd-ı Fâtihân Çeribaşısı. XVII. yüzyıl başlarından itibaren teşkilâtları bozulan yörükler ve tatarlar, II. Viyana Kuşatması (1683) ile başlayan ve yıllarca süren Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşları sırasında evlâd-ı fâtihân adıyla yeniden tahrir edilmişlerdir. Çeribaşılık yeni statüde de varlığını ve fonksiyonunu korumuştur. Evlâd-ı fâtihân çeribaşılıklarının başlıca görevi, sorumlu oldukları yerlerde asayiş muhafaza etmek ve vergi tahsili yapmak, sefer vukuunda ise gerekli eşkincileri çıkarıp göndermektir. Bu çeribaşılıklar da kendi zâbitlerinin arzıyla merkezden tayin edilirdi. Ellere beratlar, tasarruf etmeleri için de uhdelerine zeâmet ve timarlar verilmiştir. Bazı durumlarda birkaç kazanın çeribaşılığı birleştirilebilirdi. Meselâ Manastır, Pırlepe, Vodina ve Florina'daki evlâd-ı fâtihânın çeribaşısı aynı kişiydi. Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra benzeri birçok müesseseye gibi evlâd-ı fâtihân teşkilâtı da değişikliğe uğramış (1828), hazırlanan kanunnâmeye göre zâbitleri, bu arada çeribaşılıkları maaşa bağlanmış ve her türlü masrafları mukâtaat hazinesinden karşılanmaya başlanmıştır. 1828 yılı başlarında bütün evlâd-ı fâtihân çeribaşılıklarının aldığı ücretin toplamı 37.447 kuruştur (BA, Cevdet-Askerî, nr. 115). Görevleri ise kaza veya nahiye

ÇERİBAŞI

müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Evlâd-ı fâtihândan düzenlenen dört taburun her birine yine maaşlı çeribaşılar tayin edilmiştir.

Evlâd-ı fâtihân çeribaşılığı, 5 Haziran 1845 tarihinde çıkarılan bir fermanla, bağlı olduğu teşkilâtın ilgisiyle birlikte ortadan kaldırılmıştır (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 10).

Voynuk Çeribaşısı. Başlıca görevleri seferde olan ordunun ve devlet adamlarının atlarına bakmak, Has Ahur ve çayır hizmetlerini yerine getirmek olan gayri müslim ve genellikle Bulgar asıllı voynukların ikinci derecede önemli zâbitinin unvanı da çeribaşısıdır. Kanunnâmelerde daha ziyade "voynuk seraskeri" olarak geçen bu görevliler sipahi statüsündeydi ve genellikle müslümanlardan tayin edilirdi. Bu tayinler büyük veya küçük mîrâhur ağalar tarafından yapılırdı. Voynuk çeribaşıları voynuk beyine, o da mîrâhur ağalardan birine bağlıydı. Göreve getirilen çeribaşılara voynuklar gibi **baştına*** değil icmalli timarlar tevcih edilirdi. Bu timarlar arpalık hükmündeydi ve geliri oldukça yüksek olan topraklardı. Meselâ Novoberda voynuklarının çeribaşısının timarı 8950 akçelikti (İnalçık, s. 152). Voynuk çeribaşıları bölgelerindeki voynukları zapturapt altına alır, mevsimi gelince yeterli sayıda sefer veya çayır voynuğunu toparlayıp atlarıyla birlikte İstanbul'a götürür, bunları hassa çayırlarında çalıştırırdı (Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, s. 393). Ayrıca bazı vergileri toplayıp bağlı olduğu mîrâhura teslim ederdi. Voynuk çeribaşılarının bir başka görevi, kendisine bağlı voynuklar arasında suç işleyenleri cezalandırmaktı. Ancak bunlar da sipahi çeribaşıları gibi hafif cezaları verebilirler, ağır suçların cezasını bağlı oldukları sancak beyleri uygularlardı. Voynuk seraskerlerinin bir görevi de defterhânedan verilen voynuk tahrir defterlerini saklamak ve işleri bitince yerine teslim etmektir. Görevlerini yapmayan, eksik yapan veya bir başka yolsuzluğu görülen çeribaşılar cezalandırılırdı. Bu cezalar çok defa tasarruf ettikleri dirliğin ellerinden alınması şeklinde olurdu. Voynuk çeribaşılığı, Has Ahur halkından yıllarca hizmet edip emektar olmuş kişilere tevcih edilirdi (BA, MD, nr. 1, s. 5, 41; nr. 78, s. 384). Çeribaşılardan terfi edenler ise dergâh-ı âlî müteferrikası olabilirlerdi.

Voynuk çeribaşısının geliri sadece tasarruf ettiği timara münhasır değildi. Emrindeki voynukların nakdî cerîmele-

rinin -ki bu 1576 yılında 500 akçeydi-tamamı onlara aitti. Ayrıca kızı evlenen voynuklar çeribaşısı evlenme vergisi verirdi; bād-ı hevâ ve bazı şarap vergileri de onlarındı.

Statü itibarıyla voynuk çeribaşısından sonra primkür ve likatör unvanlı hristiyan zâbitler gelirdi. Voynuk çeribaşılığı bağlı olduğu müesseseye ile birlikte 1691 yılında lağvedilmişse de iki yıl sonra tekrar kurulmuş, fakat bu tarihten itibaren büyük toprak kayıplarına paralel olarak voynuk teşkilâtı da önemini kaybetmiş, nihayet 1878 yılında tarihe karışmıştır.

Eyalet askeri statüsündeki akıncıların çeribaşılara ise daha ziyade toyca (tavçe) denirdi. Kıdemli ve fedakâr akıncılardan seçilen akıncı çeribaşılarının başlıca görevi beylerinin emirlerini akıncılara bildirmek ve onları sefere hazırlamaktı (bk. AKINCI).

BİBLİYOGRAFYA :

Tarama Sözlüğü, Ankara 1965, II, 861-869; BA, TD, nr. 112, s. 70, 72; nr. 170, tür.yer.; nr. 247, s. 139, 230; BA, MD, nr. 1, s. 5, 41; nr. 3, s. 288, 355; nr. 12, s. 35; nr. 27, s. 292; nr. 78, s. 384; BA, Cevdet-Askerî, nr. 115, 307, 11.903, 26.952; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 10, 1018, 1181, 4477; *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, s. 17, 34, 51, 57; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 324, 327; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), II, 471; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 45, 70; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 52; Ahmed Refik, *Türk İdaresinde Bulgaristan*, İstanbul 1933, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 432; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 502; a.mlf., "Avni Ömer Efendi-Kanun-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hâkânî", *TTK Belleten*, XV/59 (1951), s. 381, 393, 398; Barkan, *Kanunlar*, s. 19, 44-45, 124, 233, 236, 241-244, 247-250, 260-268; a.mlf., *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 754, 839; Pakalın, I, 353-354; Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s. 61-64, 78, 80-81, 89-90, 255 vd., 310, 311-315, 333-340; a.mlf., "Çingeneleler", *İA*, III, 423-424; Bahaeddin Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 61, 62, 158; Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1986, s. 30-33, 61-67, 79, 93, 95, 109-121; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 152, 156, 176, 177; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 132, 134; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1528-1566)*, Ankara 1989, s. 41, 47; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya Müsellem Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990, s. 5, 122, 139; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahkikleri*, İstanbul 1990, I, 146; II, 128, 383-385; Abdülkadir Özcan, "Çeribaşılık Müessesesi", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1991, s. 196-203.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

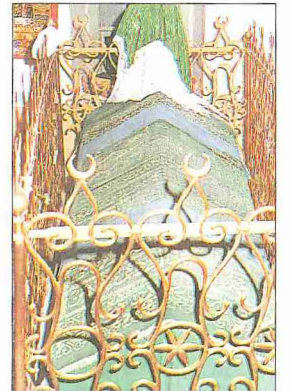
ÇERKEŞİ MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1229/1814)

Halvetiyye-Şabâniyye tarikatının Çerkeşiyeye kolunun kurucusu.

Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde doğdu. Kaynaklarda doğum tarihi ve hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ölüm tarihiyle ilgili bilgiler de farklıdır. Hüseyin Vassâf, "Oldu şeyh vâsîl-ı cânân yâhû" mısraını kaydederek 1224 (1809) tarihini verir (*Sefîne*, IV, 56). Sâdık Vicedânî ise kaynak göstermeden 1229'da (1814) öldüğünü belirtir. Son zamanlarda yapılan bir araştırmada Sâdık Vicedânî'nin verdiği tarih doğrulanmış bulunmaktadır. Bu araştırmada, Çerkeşî'nin müridi olduğu tesbit edilen Âkif Paşa'nın bir manzumesinden hareketle şeyhin doğum ve ölüm tarihleri belirlenmiştir (Azamat, s. 330). Âkif Paşa bu manzumesinde şeyhinin yetmiş üç yaşında öldüğünü söyler ve tarih olarak, "Hü deyip firdevs-i vasla erdi pîrim Mustafâ" mısraını kaydeder. Bu mısradan şeyhin 1229'da vefat ettiği ve yetmiş üç yıl yaşadığına göre 1156'da (1743) doğduğu anlaşılmaktadır. Şeyhin türbesi Çerkeş'te kendi adıyla anılan caminin içindedir.

Çerkeşî Mustafa Efendi, Safranbolu'ya bağlı büyükçe bir köy olan Zora'da yetişen Halvetî-Şabânî şeyhlerinden Şeyh Mehmed Efendi'ye intisap etmiş ve ondan hilâfet almıştır. Baş tarafında, ulemâ ile tarikat mensupları arasındaki ihtilâfın mahiyeti ve çözüm yolları hakkında devrin padişahı tarafından yöneltilen sorulara cevap olarak kaleme alındığı kaydedilen *Risâle fi tahkiki't-tasavvuf* adlı birkaç sayfalık Türkçe risâlesinden Çerkeşî Mustafa Efendi'nin şöhretinin İstanbul'da saraya kadar ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Risâlede adı geçmemekle birlikte söz konusu padişah muhtemelen II. Mahmud'dur. Nitekim bazı

Cerkeşi Mustafa Efendi'nin kendi unvanı ile adlandırılan Pîr-i Sâni Camii'nin içindeki sandukası - Çerkeş / Çankırı